

Миропольцева Н.І.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Амплєєва О.М.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Хоржевська І.М.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ УСТАНОВОК НА СТАТЕВО-РОЛЬОВУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІДЛІТКА

У даній статті розглянуто основні теоретичні концепції з проблеми ідентичності особистості, розвитку та специфіки окремих компонентів, таких як гендерні стереотипи маскулінності/фемінності та гендерні ролі. Визначена структура та віковий аспект становлення статевої ідентичності особистості. Проведений зріз за допомогою трьох методик для організації емпіричної частини дослідження впливу сімейних установок на статево-рольову ідентичність підлітка. Підібрана вибіркова сукупність у кількості 135 учнів 9-10 класів. Проаналізовано результати статево-рольової ідентичності підлітків, за основу яких було взято міри центральної тенденції і розкиду показників за шкалами маскулінності і фемінності дівчат та хлопців. Представлені частоти гендерних типів особистості, які зустрічаються у вибірці. Визначено домінуючий тип статевої ідентичності (андроґінний), який має найбільшу частоту серед хлопців та дівчат. Емпірично досліджено рольову структуру сім'ї, а також установки особистості підлітків щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками. Проаналізовані результати щодо оцінки ставлення дітей до батьків: позитивний інтерес, директивність, ворожість, автономність, непослідовність. Встановлено перевагу позитивного ставлення підлітків до батьків та автономності у стосунках. Визначений відсотковий розподіл вибіркової сукупності за особливостями типів сімей. Більшість респондентів, відповідно до розподілу ролей у сім'ї між батьками, відповідають егалітарній сім'ї, яка характеризується спільним поділом сімейних ролей без поділу їх на «чоловічі» і «жіночі». Відповідно до мети дослідження визначено характеристики, за якими було визначено кореляцію за допомогою критерію Пірсона між гендерним типом та типом сімейних стосунків. Синтезовано показники підлітків щодо позитивного інтересу до батьків, директивності, ворожості, автономності відповідно до їх гендерних типів. Визначено подальші напрямки дослідження в контексті міжстатевого порівняння учнів, які перебувають на різних фазах підліткового віку.

Ключові слова: особистість, ідентичність, підлітковий вік, сімейні ролі, тип сім'ї, статево-рольова ідентифікація, гендер.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема становлення статево-рольової ідентичності підлітка стоїть особливо гостро у зв'язку зі змінами в системі традиційних і культурних стереотипів в рамках системи статевої стратифікації, які стосуються змін культурних основ про розуміння маскулінності і фемінності. Глибина і значущість змін, що відбуваються у сфері мас медіа, соціальних мережах та кіноіндустрії, помітно відбиваються в самосвідомості індивіда і його вподобаннях щодо статевої при-

належності. Межі, які колись диференціювали і вносили ясність в уявлення про ознаки цих двох статево-рольових типів, стали менш жорсткими і полярними. Гостроти проблемі додає і той факт, що ідеали фемінності, маскулінності сьогодні стали суперечливими. У результаті в сучасному суспільстві спостерігаються зміни в рольовій структурі, симетричність функцій у партнерських відносинах, зміна уявлень про главу сім'ї, набуття матір'ю більшого авторитету, а в деяких випадках – зміна статі.

Окрім впливу засобів масмедіа та соціальних мереж на розвиток особистості підлітка, провідним фактором впливу, на думку більшості дослідників, є сім'я. Адже саме стосунки у сім'ї, стиль виховання та традиції закладають базу для розвитку особистості і диктують визначення подальшого життєвого сценарію. В останні роки спостерігається тенденція прийняття суспільством моносім'ї, неповних сімей, «childfree» і т.п. Батьківські установки мають важливе значення під час формування статево-рольової ідентичності. Звертаючись до всієї складності факту взаємозв'язку чоловічих і жіночих рис особистості, сім'я може накладати додаткові труднощі в плані створення умов для своєчасного сприйняття і усвідомлення дитиною специфіки поведінки кожної статі. Це вимагає присутності і участі в виховному процесі як чоловічого, так і жіночого зразка поведінки. Середовище виступає як найважливіший фактор у формуванні особистості, надаючи великий вплив за допомогою сформованих стереотипів, а також встановлених норм даного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічних дослідженнях із даної проблематики значна увага приділяється вивченню питань сутності статево-рольової ідентичності, механізмів та умов її становлення в процесі соціалізації особистості (С. Бем, К. Гілліган, Р. Столлер), проблемі самоідентифікації і самоідентичності особистості (О.Н. Дудченко, Н.Л. Иванова, Л.Г. Іонін, С.Г. Климова, О.Н. Козлова, А.В. Митіль), вивченню чинників порушення гендерної ідентифікації (Є.П. Ільїн, О.Б. Кізь), розвитку та специфіки окремих компонентів, таких як гендерні стереотипи маскуліності/фемінінності, гендерні ролі, гендерні уявлення (С. Бем, Е. Еріксон, Т.В. Бендас, Д.М. Ісаєв, В.Є. Каган, В.Г. Романова). Дослідженню статево-рольової ідентифікації дітей присвячені роботи А.І. Захарова, Ю.Є. Альошина, О.С. Волович. Віковий аспект становлення статевої ідентичності розглядався у роботах В.Є. Каган, М.О. Пономарьова, О.О. Чекаліна, Н.Ю. Римарева, І.В. Романова.

Проте незважаючи на значну кількість теоретичних і емпіричних досліджень із даної проблематики, залишаються недостатньо вивченими структурні та динамічні аспекти статево-рольової ідентичності в підлітковому віці. Усе це зумовило актуальність проведення емпіричного дослідження щодо проблеми визначення впливу сім'ї на статево-рольову ідентичність підлітка, що дозволить розкрити особливості структури цього психологічного феномену. Складнощі подолання

підлітками внутрішньої кризи, яка пов'язана з необхідністю встановлення взаємозв'язку між соціальними змінами, ламкою традиційних статево-рольових стереотипів і власною ідентичністю, вибором стереотипу статево-рольової поведінки, формуванням особистісних маскуліних і фемінних якостей, вказують на необхідність психологічного вивчення статевого становлення саме в підлітковому періоді.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив батьківських установок на статево-рольову ідентичність підлітка.

Виклад основного матеріалу. Поява терміна «ідентичність» в психології пов'язують з ім'ям Е. Еріксона, який визначив ідентичність як внутрішню безперервність і тотожність особистості.

Одним із видів ідентичності є статева ідентичність. Статева ідентичність, на думку О.С. Кочарян, визначається як ступінь, в якій кожен індивід ідентифікує себе як чоловік, жінка або якогось поєднання того й іншого. Ця внутрішня структура створюється в процесі розвитку, дозволяє індивіду організувати образ Я і соціально функціонувати відповідно до більш прийнятної статі. Вона не дається індивіду автоматично, після народження, а виробляється в результаті складної взаємодії його природних задатків і відповідної соціалізації, типізації або «кодування». Активним учасником цього процесу є сам суб'єкт, який приймає або відкидає запропоновані йому ролі і моделі поведінки, аж до «перекодування» або «перевстановлення» статевої ідентичності [5, с. 53].

Статева ідентичність, як базова структура особистості, створюється у процесі розвитку і дозволяє індивіду організувати «образ Я» та соціально функціонувати. Більшість авторів розглядають статева ідентичність як складне поліструктурне системне явище, що має кілька рівнів із різним ступенем узгодженості. Множинність статево-рольової ідентичності має змістовий та структурний характер. Вона може спиратися на соціальні ролі та на індивідуальну історію особистості, для яких точкою відліку можуть бути власне «Я» або інші. Так, на думку В.В. Москаленко та В.Г. Романової, статево-рольова ідентичність є гетерогенним утворенням, що є похідним трьох компонентів: психофізіологічного (біологічна стать), психологічного (психологічна стать як компонент особистісної ідентичності) та соціального (соціальна стать як складова соціальної ідентичності) [6, с. 140].

В.Є. Каган стверджує, що для розвитку особистості в підлітковому періоді головним є

визначення статевої ідентичності. Від взаємин дітей із батьками залежить успішність гендерної соціалізації [3, с. 65].

У процесі гендерної соціалізації в дитинстві сильними механізмами є наслідування й ідентифікація з батьками своєї статі. Хлопчики, які оточені жіночим колективом, легко переймають тип поведінки, невластивий майбутнім чоловікам. У дівчаток емоційна і фізична ізоляція від мами, відсутність ніжності в дитинстві призводять до невластивих жінкам грубості, відсутності материнської турботи і емпатії. Таким чином, хлопчики з фемінними рисами особистості виявляються інфантильними, залежними, з недоліком витривалості, рішучості, сили, а дівчатка – з високим рівнем маскулінності, з нескромністю, грубістю і нетерпінням.

О.С. Волович і Ю.Е. Альошина стверджують, що процес формування та прояви маскулінності/фемінності напряму залежать від розподілу ролей між батьками. Залежно від позиції, яку займатиме батько або матір у сім'ї, буде закладатись стратегія поведінки дитини в майбутньому та ролі очікування від того, що потрібен робити чоловік та жінка [1, с. 75].

Для організації емпіричної частини дослідження впливу сімейних установок на статево-рольову ідентичність підлітка був проведений зріз за допомогою трьох методик: статево-рольовий опитувальник С. Бем (діагностика психологічної статі і визначення ступеня андрогінності, маскулінності і фемінності особистості); опитувальник «Підлітки про батьків» (методика призначена для вивчення установок, поведінки і методів виховання батьків так, як бачать їх діти в підлітковому віці); опитувальник «Розподіл ролей у сім'ї»

Ю. Альошина (призначений для дослідження рольової структури сім'ї, а також для вивчення установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками) [2, с. 71].

У психодіагностичному зрізі взяли участь учні 9-10 класів Миколаївської загальноосвітньої школи № 48 та Миколаївської гімназії № 2 у кількості 135 осіб: 72 – жіночої статі, 63 – чоловічої.

Результати «Статево-рольового опитувальника» (С. Бем) – основні статистичні показники опитування «маскулінність», «фемінність» і «андрогенний тип особистості» за шкалами на вибірці 135 випробовуваних відображено в табл. 1. За основу було взято міри центральної тенденції і розкиду показників за шкалами маскулінності і фемінності за дівчатами (72 особи) та хлопцями (63 особи).

Як бачимо з таблиці, дівчата вище оцінюють у себе прояв характеристик фемінності, а хлопці – маскулінності, хоча при цьому чітко представлені тенденції андрогінів у самооцінці гендерних проявів, оскільки середні показники і маскулінності, і фемінності випробовуваних обох статей знаходяться в позитивному діапазоні.

У табл. 2. представлені частоти гендерних типів особистості, які зустрічаються у даній вибірці.

Із таблиці бачимо, що найбільшу частоту серед хлопців та дівчат має андрогенний тип. Андрогінію виділяють як поєднання традиційно жіночих і чоловічих рис, є важливою психологічною характеристикою людини, яка визначає його здатність варіювати поведінку залежно від ситуації; вона допомагає формуванню стійкості до стресів, сприяє досягненню успіхів в різних сферах життєдіяльності. Важливість концепції «андрогін»

Таблиця 1

Результати діагностики за Статево-рольовим опитувальником С. Бем

Шкали	Вибірка	Статистичні показники				
		Md	Mo	s	Min	Max
Маскулінність	Дівчата	4,5	1	4,7	-3	14
	Хлопці	6,3	8	4,2	-9	19
Фемінність	Дівчата	8,2	7	3,1	1	15
	Хлопці	3,4	4	4,6	-6	18

Таблиця 2

Розподіл частот гендерних типів у вибірці (n=135 осіб)

Гендерний тип	Частота	
	Хлопці (n=63)	Дівчата (n=72)
Маскулінний	16	5
Фемінний	7	11
Андрогінний	38	55
Недиференційований	2	1

полягає в тому, що вона дає можливість усвідомлення однакової привабливості якостей, які традиційно вважаються жіночими і чоловічими. Це особливо важливо у світлі того, що чоловічі якості представляються як більш нормативні і бажані.

Результати методики «Підлітки про батьків» (табл. 3) показали ставлення респондентів до батька та матері. За основу було взято міри центральної тенденції і розкиду показників за вищезазначеними показниками:

- POZ – позитивний інтерес;
- DIR – директивність;
- HOS – ворожість;
- AUT – автономність;
- NED – непослідовність.

Із таблиці бачимо, що більшість студентів надають перевагу позитивному ставленню до батьків та автономності у стосунках. Середній рівень має непослідовність у стосунках та директивність, ворожості надається найменша перевага.

Зріз за допомогою опитувальника «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Альошина) показав такі результати:

- 60% – егалітарна сім'я;
- 36% – традиційна сім'я;
- 4% – проміжна сім'я.

Більшість респондентів відповідно до розподілу ролей у сім'ї між батьками мають егалітарні сім'ї. Егалітарна сім'я характеризується спільним поділом сімейних ролей без поділу їх на «чоловічі» і «жіночі», таким сім'ям притаманна взаємозамінність подружжя в домашніх справах. Традиційні сім'ї має 36% респондентів – це сім'ї, де всі домашні обов'язки строго поділяються на «чоловічі» і «жіночі» і більшу частину цих обов'язків виконує дружина. У сім'ях проміжного типу не виражений типовий варіант розподілу внутрішньо-сімейних ролей. Такий тип стосунків має 4%.

Відповідно до мети дослідження було визначено характеристики, за якими було визначено кореляцію за допомогою критерія Пірсона між гендерним типом та типом сімейних стосунків. Також було синтезовано показники підлітків щодо позитивного інтересу до батьків, директивності, ворожості, автономності відповідно до їх гендерних типів (табл. 4).

Таблиця 3

Результати за даною методикою «Підлітки про батьків»

Показники	Ставлення до	Статистичні показники				
		Md	Mo	s	Min	Max
POZ	Мати	16	12	3,6	-2	19
	Батько	13	9	4,2	1	16
DIR	Мати	11	9	4,1	2	15
	Батько	15	15	3,8	1	18
HOS	Мати	16	12	3,6	-2	19
	Батько	13	9	4,2	1	16
AUT	Мати	9	6	3,9	-3	15
	Батько	11	14	3,6	-2	17
NED	Мати	10	9	2,8	1	12
	Батько	9	9	3,1	3	12

Таблиця 4

Значення критерію кореляції Пірсона щодо достовірності відмінностей між конформістами/нонконформістами та підпорядкованості мас-медіа

	Вибірка	Егалітарна сім'я	Традиційна сім'я	Проміжна сім'я	Позитивний інтерес	Директивність	Ворожість	Автономність
Маскулінний тип	Дівчата	0,112	-0,305	-0,171	-0,105	-0,073	0,326	0,312
	Хлопці	-0,132	0,584	0,174	0,201	-0,096	0,271	0,232
Фемінний тип	Дівчата	0,151	0,282	-0,479	0,271	0,408	-0,161	-0,181
	Хлопці	0,012	-0,305	0,523	-0,164	0,371	-0,120	-0,312
Андрогінний тип	Дівчата	0,301	0,104	-0,374	0,301	-0,196	-0,271	0,232
	Хлопці	0,312	0,112	-0,479	0,271	-0,208	-0,461	0,181

Від'ємний знак критерію кореляції Пірсона вказує на те, що дана позиція є зворотною (від'ємною), а це, у свою чергу, вказує на збільшення причинного фактору, виключаючи зменшення наслідкового. Для рівня значущості $p=0,05$ критичне значення критерію кореляції Пірсона дорівнює 0,17. Для рівня значущості $p=0,01$ критичне значення критерію кореляції Пірсона дорівнює 0,23. Виділені курсивом результати у таблиці вказують на те, що вони увійшли у зону значущості.

Отже, аналізуючи результати даних, можна сказати, що існує:

- прямий зв'язок між маскулітним типом та традиційним, проміжним типом сім'ї, ворожістю до батьків;
- прямий зв'язок між ремінним типом та традиційною, проміжною типами сімей, директивним ставленням батьків до дітей;
- прямий зв'язок між андрогенним типом та егалітарним, проміжним типом сімей, позитивним інтересом, ворожістю до батьків, директивним ставленням до дітей.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки про те, що у хлопчиків і дівчаток 9-10 класів

зміни у статевій ідентичності проходять під впливом батьківських установок – характеру розподілу ролей у сім'ї, типу сімейного виховання, ставлення до батьків. Результати, отримані в ході дослідження, представляються актуальними і значущими для вирішення практичних завдань, пов'язаних з особливостями статевої самосвідомості підлітків. Слід зазначити, що дана спроба дослідити особливості впливу батьківських установок на розвиток статевої ідентичності у підлітковому віці, з нашої точки зору, цікава і цінна через відсутність подібних досліджень в українській психології розвитку. До переваг роботи можна віднести репрезентативність вибірки, використання апробованих психодіагностичних методик і застосування адекватних завданням дослідження математико-статистичних методів аналізу даних. Як недоліки роботи можна назвати відсутність міжстатевого порівняння учнів, які перебувають на різних фазах підліткового віку. Тобто лонгitudне дослідження передбачає фіксацію поступових змін у статевій ідентичності підлітка для виявлення найбільш чутливого періоду впливу. Саме цей напрямок стане метою наших подальших емпіричних досліджень у цій галузі.

Список літератури:

1. Алешина Ю.Е., Волович А.С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины. *Вопросы психологии*. 1991. № 4. С. 74–82.
2. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов: пер. с англ. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОСПЭН), 2004. 336 с.
3. Каган В.Е. Стереотипы мужественности-женственности и «образ Я» у подростков. *Вопросы психологии*. 2000. № 2. С. 65–69.
4. Кізь О.Б. Гендерна соціалізація депривованого юнацтва: дослідження соціально-психологічних детермінант. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науковопрактичної конференції*. Тернопіль : Богдан, 2003. С. 78–85.
5. Кочарян А.С. Личность и половая роль: Симптомокомплекс маскулинности/феминности в норме и патологии. Харьков : Основа, 1996. 127 с.
6. Москаленко В.В., Романова В.Г. Особенности структуры гендерных образов в уявлениях подростков. *Психология. Збірник наукових праць НПУ ім. М. Драгоманова*. 2001. Вип. 14. С. 138–153.

Myropoltseva N.I., Amplieieva O.M., Khorzhevskaya I.M. INFLUENCE OF PARENTAL ATTITUDES ON TEENAGER'S SEXUAL-ROLE IDENTITY

This article discusses the main theoretical concepts on the problem of identity, development and specificity of individual components, such as gender stereotypes of masculinity / femininity and gender roles. The structure and age aspect of the formation of gender identity of the individual is determined. A section was performed using three techniques to organize the empirical part of the study of the influence of family attitudes on the gender and role identity of adolescents. A sample of 135 students in grades 9-10 was selected. The results of gender-role identity of adolescents were analyzed, based on the measures of the central tendency and scatter of indicators on the scales of masculinity and femininity of girls and boys. The frequencies of gender personality types that are found in the sample are presented. The dominant type of gender identity (androgynous), which has the highest frequency among boys and girls, was determined. The role structure of the family, as well as the attitudes of adolescents regarding the distribution of family roles between men and women have

been empirically studied. The results of assessing the attitude of children to their parents are analyzed: positive interest, directiveness, hostility, autonomy, inconsistency. The advantage of a positive attitude of adolescents to their parents and autonomy in relationships has been established. The percentage distribution of the sample by characteristics of family types is determined. The majority of respondents, according to the distribution of roles in the family between parents, correspond to an egalitarian family, which is characterized by a common division of family roles without dividing them into "male" and "female". According to the aim of the study, the characteristics by which the correlation was determined using the Pearson test between gender type and type of family relationships were determined. Adolescents' indicators of positive interest in parents, directiveness, hostility, autonomy according to their gender types were synthesized. Further directions of research in the context of intersex comparison of students who are in different phases of adolescence are identified.

Key words: *personality, identity, adolescence, family roles, family type, gender-role identification, gender.*